

სასიცოცხლო სივრცე: ფილოსოფიური ურბანისტიკის ეკოეთიკური პარადიგმა

ბერიძე ვ.

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ანოტაცია: 21-ე საუკუნე აღიარებულია ეკოლოგიური პრობლემების საუკუნედ. თუ კი ეკოლოგია განვითარების საწყის სტადიაში მიეკუთვნებოდა საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა სისტემას, XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული, მას შემდეგ, რაც გარემოს ინტენსიურმა ათვისებამ გამოიწვია ბუნებაში არსებული წონასწორობის რღვევა, იქმნება სხვადასხვა ეკოლოგიური მიმდინარეობები და სკოლები, ხდება ეკოლოგიური მეცნიერების ჯერ დიფერენციაცია, შემდეგ ინტეგრაცია მეცნიერების სხვადასხვა დარგებთან. შესაბამისად, დღეს საუბრობენ კაცობრიობის ეკოლოგიაზე, გლობალურ ეკოლოგიაზე, სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, კოსმიურ, სამედიცინო ეკოლოგიაზე და ა. შ.

საკვანძო სიტყვები: სასიცოცხლო სივრცე, ფილოსოფიური ურბანისტიკა, ეკოეთიკური პარადიგმა.

თანამედროვე ტექნიკური რევოლუციის სამყაროში გარემოს დახასიათებისას ხშირად გვხვდება ისეთი განსაზღვრებები, როგორცაა „ეკოლოგიური კრიზისი“, „ეკოლოგიური დესტაბილიზაცია“, „ეკოლოგიური სისტემების გლობალური დეგრადაცია“, „ეკოლოგიური დეურბანიზაცია“ და ა. შ. გლობალური ეკოლოგიური სიტუაციის შესწავლა თავისთავად გულისხმობს მის ფილოსოფიურ ანალიზსაც, როგორც სამყაროში ადამიანის ადგილისა და როლის, მისი საზრისისა და არსის, სამყაროსადმი ადამიანის დამოკიდებულების შემსწავლელი მეცნიერებისა. ამ კუთხით ნაშრომში გადმოცემულია XX საუკუნის ქართველი ფილოსოფოსის კონსტანტინე კაპანელის ფილოსოფიური შეხედულებები ქალაქისა და ქალაქური ცხოვრების, ქალაქის, როგორც სასიცოცხლო სივრცის ეკოლოგიური და მორალური ცნობიერების შესახებ. ასევე, ურბანიზმის საწინააღმდეგო ტენდენციების კაპანელისეული კრიტიკული მოსაზრებები. თემის შესავალ ნაწილში საუბარია ფილოსოფიური ურბანისტიკის მნიშვნელობაზე და მის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეკოეთიკურ პარადიგმაზე, რასაც ქვია „სასიცოცხლო სივრცე“.

თანამედროვე ეტაპზე ძალიან ბევრს საუბრობენ ეკოლოგიურ კრიზისზე, ბუნების დეგრადაციაზე, მაგრამ თუ ყურადღებით დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ უპირველეს ყოვლისა დეგრადაციას განიცდის არა მხოლოდ ბუნება, ბიოსფერო, არამედ ადამიანის სულიერი ღირებულება, რომელიც დგას პარადიგმის მწვერვალზე. გლობალური ეკოლოგიური სიტუაციის შესწავლა თავისთავად გულისხმობს მის ფილოსოფიურ ანალიზსაც¹, როგორც სამყაროში ადამიანის ადგილისა და როლის, მისი საზრისისა და არსის, სამყაროსადმი ადამიანის დამოკიდებულების შემსწავლელი მეცნიერებისა. აღნიშნულის გათვალისწინებით ნაშრომში გადმოცემულია XX საუკუნის ქართველი ფილოსოფოსის კონსტანტინე კაპანელის ფილოსოფიური შეხედულებები ქალაქისა და ქალაქური ცხოვრების, ქალაქის, როგორც

¹ ამ მხრივ საინტერესოა ქართველი ფილოსოფოსის ზურაბ კაკაბაძის სტატია: “ბუნების დაცვის ერთი უცნობი ასპექტის შესახებ”. იხ. ზურაბ კაკაბაძე, ფილოსოფია და ცხოვრება. ბათუმი. 2012.

სასიცოცხლო სივრცის ეკოლოგიური და მორალური ცნობიერების შესახებ. ასევე, ურბანიზმის საწინააღმდეგო ტენდენციების კაპანელისეული კრიტიკული მოსაზრებები.

დღეს სამყარო იმყოფება უძლიერეს ანთროპოგენურ სტრესში. მსოფლიო პანდემიად აღიარებული covid – 19, იმ სტრესთა შორის ერთ-ერთია, ექსისტენციალური ტერმინით თუ ვიტყვით, რომლის უხილავი არსებობით „იტანჯება“ მთელი სამყარო. აღნიშნულს კარგად განამტკიცებს კონსტანტინე კაპანელის შემდეგი სიტყვები: „თითქოს სამყარო ისევ აივსო კომშარებით და უკუღმართობით. ბუნებისმეტყველების განვითარებამ, განსაკუთრებით ბიოლოგიამ და ბაქტერიოლოგიამ, შეაღო ბუნების საიდუმლოების ახალი კარები. ადამიანი, რომელსაც წინათ თავი სამყაროს ცენტრი ეგონა, დაინახა, რომ მისი გაპრანჭული ყოფა იმყოფება შემთხვევათა როიაში“ (კაპანელი, 1989: 316). კონსტანტინე კაპანელის² ეს ექსისტენციალური ხედვა კარგადაა მორგებული მსოფლიოში არსებულ დღევანდელ მდგომარეობას. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თუ კი ისევ კაპანელის სიტყვებით ვიტყვით, მდგომარეობა განსაზღვრავს ორგანოტროპიული მოქმედების შესაძლებლობას, რომ ჩვენ ჩვენს ქვეყნებს, მოქმედებებს ვუქვემდებარებთ როგორც ჩვენს მიერვე შექმნილ, ასევე ჯერარსულ მოვლენებს.

კაპანელი მით უფრო საშინლად აღიქვამს ცხოვრებას, რაც უფრო შორს მივდივართ ჩვენი კვლევა-ძიებით. თითქოს შევდივართ დაუსრულებელ სიმხეცეში. როგორც აღნიშნავს, სამყაროში ნახევარზე მეტი მიკრობებს ეკუთვნის, პარაზიტები ჩვენში და ჩვენს გარშემო ისე დასეირნობენ, როგორც მეფეები თავიანთ სასახლეში... მეცნიერს, რომელიც ქვეყნის შემეცნებას ფიქრობს, ხშირად სიცოცხლეს უსპობს უბრალო ხიწვი. თუ არსებობს ქვეყნად მიზანშეწონილი წინსვლა, თუ არსებობს ბუნებაში პროგრესი, თუ მართლა ბუნების მიზანია კეთილშობილი და უკეთესი ელემენტების გაჩენა, მაშინ რა საჭიროა ადამიანის შემდეგ პარაზიტების წარმოშობა?“ ეს კითხვა არის კაპანელის მსოფლმხედველობის განმსაზღვრელი მთავარი ბირთვი. მისი მიზანია სამყაროში პროგრესის არსებობა დაინახოს. შესაბამისად მიმართავს სხვადასხვა პროცესების ანალიზს, რომელთა შორის ერთ-ერთია ურბანიზაციის საკითხი.

აღსანიშნავია, რომ ფილოსოფიურ დარგებს შორის ქალაქისა და ქალაქური ცხოვრების, ქალაქში არსებული ადამიანის სასიცოცხლო გარემოსა და მისი სამომავლო განვითარების საკითხებს სწავლობს ფილოსოფიური ურბანისტიკა, რომლის წინაპირობებიც და საფუძვლებიც ისეთ მნიშვნელოვან მოაზროვნეებთან გვხვდება, როგორებიცაა: გეორგ ზიმელი, ვალტერ მენიამინი, როლან ბარტი და სხვ. (ირემადე, 2014: 122). ქართველი ფილოსოფოსი კაპანელი იმ ფილოსოფოსთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელმაც ქალაქის, ქალაქური ცხოვრებისა და სივრცის³, მისი ეპინენომენალური გამოვლინებების შესახებ საინტერესო და კრიტიკული მოსაზრებები გამოთქვა და გარკვეული აზრით, შესაბამის სოციალურ - კულტურულ კონტექსტში ანტიურბანიზმისა და ექსურბანიზმის ტრადიციას დაუდო სათავე (ირემადე, 2014: 127).

ფილოსოფიურ - ესთეტიკური თეორიის, „ორგანოტროპიზმის“ ავტორი ქალაქისა და ქალაქური ცხოვრების დინამიკის შესასწავლად მის რიტმს აქცევს საგანგებო ყურადღებას. მისი აზრით, „გაქალაქების პროცესი“ ანუ ურბანიზმი ცივილიზაციის თანმდევი პროცესია, ის გარკვეული ეპიფენომენია, რამაც „უსაზღვროების იდეა დაბადა ადამიანის სულში მეოცე საუკუნის დასაწყისში, - იმ საუკუნის, რომელიც იწყებს ისტორიაში ახალ ეპოქას, ეპოქას დინამიკური ყოფისა და განცდისას. კაპანელი ფიქრობს, რომ უსაზღვროების გრძნობა ჩვენს სულში ერთგავრი სიმპტომია ჩვენი კულტურული ტენდენციისა. ევროპის სულს აწვალავს სივრცის პრობლემა იმიტომ, რომ არსებობს საჭიროებამ - ინდუსტრიისა და მაშინის კულტურამ ყოფა გადაისროლა სივრცის წიაღში. ანტიური სული - სული ძველი ბერძნებისა არ

² მეოცე საუკუნის ბოლო პერიოდში მთელი რიგი გამოკვლევებისა მიემდგვნა კ. კაპანელის ფილოსოფიური და სოციოლოგიური შეხედულებების ანალიზს, გაირკვა ამ შეხედულებათა კავშირი დასავლეთის ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ აზროვნებასთან, დაადგინა მისი მსოფმხედველობის მნიშვნელობა გამოყენებითი აქსპექტით.

³ არც ელინურ, არც ლათინურ მეტყველებაში არ არსებობს სიტყვა, გამომსახველი ცნებისა: „სივრცე“. ბერძული τοπος, ლათინური — locus ნიშნავს ადგილს, ადგილობას, აგრეთვე კლასს სოციალური მნიშვნელობით. არც ერთ მათგანს არა აქვს მნიშვნელობა „სივრცის“ — espace - წერს კაპანელი.

იცნობდა სივრცეს, არც მის უსაღვროებას. ევროპა თავის ცივილიზაციურ ფორმებში სივრცის შიშით არის შეპყრობილი⁴ (კაპანელი, 1925: 155). კაპანელი განიხილავს დიდი ქალაქის სიმბოლიკას. იგი დიდი „ქალაქის წარმოშობას“ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქის მიღწევებს უკავშირებს და მას ძველი და ახალი ეპოსის მეტაფორათა მემკვიდრეობით განიხილავს. თუ კი ძველი ეპოქის გმირი იყო რომელიმე ოდისევსი, ახალი ეპოსის გმირი არის ინჟინერი, ტექნიკოსი, რომელიმე ქარხნის მოსამსახურე. მისი აზრით, ძველი ეპოსი იყო განსაკუთრებით ბუნების ფენომენი: ზღვა, ტყე, მინდორი, ხეობა, მდინარე, კლდეები. ახალი ეპოსისათვის კი განსაკუთრებით საჭიროა მანქანა ელექტრონით, კინემატოგრაფებით, რკინიგზით, ხომალდებით (კაპანელი, 1989: 314). ბუნების ძალების დამორჩილებამ და მანქანების კულტურამ ცხოვრებას მისცა ზრავი სიჩქარის ხასიათი⁵. კაპანელის აზრით, მანქანური ატმოსფეროს ადამიანი არის ახალი იდეების მატარებელი ადამიანი, რომელსაც სული მუდამ აღელვებული აქვს. ციტატა: „მანქანები ამბობენ: „ჩვენ ვქსოვთ ახალ სულს და ახალ ტანს მომავლისას“. იქვე: თანამედროვე ცხოვრების პირობებმა შექმნეს თავისებური სილამაზე - სილამაზე ფოლადის, ცეცხლის კვამლის და ორთქლის. ამ სილამაზის ტაძრად კაპანელი დიდ ქალაქებს მიიჩნევს. „დიდი ქალაქი ღრიალებს“. „ნებისყოფა სადღაც მიეჩქარება“. აქედან გამომდინარე კაპანელი ასკვნის, რომ ცხოვრებას მიეცა ისეთი ტემპი, თითქოს ომი და მიწისძვრა იყოს, თითქოს სული გრძნობს წუთისოფლური ყოფის წარმავლობას. ქალაქი, კაპანელის აზრით „ერთგვარი საავადმყოფოა“, სადაც ყოველგვარი სახის მანკიერებაა გავრცელებული. „ქალაქი ბუდეა საშინელების, ავადმყოფობის, ქალაქი ბუდეა ტრაგედიისა“ (კაპანელი, 1989: 160). ურბანულ სივრცეს კაპანელი აგრარულ სივრცეს უპირისპირებს და ამ უკანასკნელს ადამიანის სულიერი და ფიზიკური სიჯანსაღის წინაპირობად მიიჩნევს. მისივე სიტყვებით: „ჭლექი, რევატიზმი, ნევროზი უფრო ქალაქშია გავრცელებული, ვიდრე სოფელში. პარაზიტები გადამდებ სნეულებათა, სწორედ ქალაქში მრავლდებიან. სოფლის ჰაერი ჰკლავს პარაზიტებს“. მისი აზრით, გაქალაქებას თან სდევს გაუსახურებისა და გადაგვარების, დეგენერაციის პროცესი, რადგან ქალაქისათვის უცხოა ეკოლოგიური ცნობიერება. მისი აზრით, კაცობრიობის ტრაგედია სწორედ მსოფლიო ურბანიზმის მთავარ ცენტრებში ხორციელდება.

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ეპიფენომენი, რომელსაც კაპანელი ქალაქისა და ურბანიზაციის პროცესის შედეგად მიიჩნევს, არის ნევროზი. ქალაქის მკვიდრი, ხშირად ნევროტული არსებაა, მის ირგვლივ ყველაფერი უსწრაფესი სიჩქარით იცვლება, რისი გამოხატულებაც ქალაქად მცხოვრები ადამიანის „ატორტმანებული სულია“. არსებობის ტემპი ატორტმანდა - წერს კაპანელი. მანქანისა და კაპიტალის მდგომარეობამ მოგვცა ატორტმანებული სული. ყველაფერი სხვაფერდება (კაპანელი, 1989: 315).

კაპანელის ქალაქის სემიოტიკის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, უნდა ითქვას, რომ ქალაქში, ადამიანის არსებობის ყველა სფეროში არის ერთგვარი თავმოყრა რიტმის აჩქარებული განცდისა და ეს ისეთი სისწრაფით მიმდინარე პროცესია, რომ ადამიანი ვერ ასწრებს ინდუსტრიისა და ცივილიზაციის განვითარების შედეგად მიღებული პროდუქტების სრულად ათვისებას, რაც ბუნებრივად იწვევს ქალაქურ სივრცეში ეკოლოგიური ცნობიერების არ არსებობას. სწორედ ამით აიხსნება ანტიურბანისტული კაპანისეული მოდეელი, რომ ის განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ეკოლოგიური ცნობიერების არ არსებობას ქალაქში. კაპანელის მიერ ურბანიზაციის პროცესის ანალიზი საბოლოოდ არის იმ კითხვის პასუხი, რომ სინამდვილეში არ არსებობს პროგრესი, ის ხელოვნური კონსტრუქტია. ამ თვალსაზრისიდან

⁴ ევროპა ხელოვნებასა და მეცნიერებაში იძლევა სიღრმის შეგრძნობას. დიფერენციალები და ინტეგრალები მათემატიკაში ისეთივე შეცნობაა სიღრმისა და ხვეულობის, როგორც ფაუსტისა და ჰამლეტის სული; ანტიური ქვეყანა არ იცნობდა არც დიფერენციალებსა და ინტეგრალებს, არც ჰამლეტის პრობლემებს, ვინაიდან ყოფა და მისი განცდა არ იძლეოდა სიღრმის ხილვას (კაპანელი, 1925: 156).

⁵ მოძრაობის განცდა იპყრობს სულს: წყალქვეშა ნავების ღურღული, ელექტრონის სხივების ბორიალი, რკინის ბობრლების გრაგანი, ღვედების თქრიალი, ლიანდაგზე ვაგონების სრიალი, ჰაეროპლანის ზუზუნის სივრცეში, ავტომობილების გმინვა... უსაზღვროების დაპყრობის გამოხატველი ფაქტებია - წერს კაპანელი.

გამომდინარე კაპანელი იმის გვეუბნება, რომ ქალაქი კარგავს თავის საკუთარ სახეს და მისი დასასრულის ეპოქა დგება. მისი აზრით, ეს რომ არ მოხდეს აუცილებელია ურბანული სივრცის გარდაქმნა, გრძნობათა სოციალიზაციის ახალი ფორმების ჩამოყალიბება, რაც თავის მხრივ განაპირობებს ურბანული კულტურის თავისებურებათა ცვლას. „ჩვენი დრო ღირებულებათა გადაფასების დროა, გადაფასებას მოითხოვს ცხოვრების ყოველი მხარე, კულტურის ყოველგვარი ფორმა. ტექნიკა და ინდუსტრია ისე საჭიროებენ ცვლილებებს, ფერისცვალებას, როგორც მეცნიერება და ფილოსოფია“ - წერს კაპანელი.

სამყაროში ადამიანის ფიზიკური არსებობა დამოკიდებულია იმ ბიო-გეოგრაფიულ გარემოზე, იმ სასიცოცხლო სივრცეზე, რომელშიც ის ცხოვრობს, მოღვაწეობს და უყალიბდება ღირებულებით - ესთეტიკური ცნობიერება, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს ობიექტურ რეალურ ღირებულებას. ასეთ ღირებულებას, უპირველესად მიეკუთვნება ჩვენი კულტურა. სწორედ ამიტომ ეკოლოგიური კულტურისა და ეკოლოგიური აღზრდის საკითხი დღეს არის ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი. გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების ანალიზისას გამომუშავდება ღირებულების კომპლექსური საზომი სისტემა, მაგრამ პრიორიტეტი ყველა შემთხვევაში უნდა მიენიჭოს ადამიანს, რადგან, როგორც პროტაგორა იტყოდა: „ყველაფრის საზომი - ადამიანია“.

ლიტერატურა

1. ირემამე თ. ქალაქის იდეის კრიზისი. ურბანული სივრცის ეპიფენომენტა კრიტიკისათვის. // ფილოსოფიური ურბანისტიკა. თბილისი. გამომცემლობა „ნეკერი“, 2014, გვ.122- 140.
2. კაპანელი ვ. სოციალური ესთეტიკის საფუძვლები. ორგანოტროპიზმი. // ვ. კაპანელი, ფილოსოფიური შრომები. თბილისი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1989, 371 გვ..
3. კაპანელი ვ. სოციალური ესთეტიკის საფუძვლები. ორგანოტროპიზმი. გამომცემელი თომა ჩიქვანია. თბილისი. 1925. file:///C:/Users/Admin/Desktop/1/კაპანელი/ვ.%20კაპანელი. pdf. 205 გვ.

LIVING SPACE: THE ECO-ETHICAL PARADIGM OF PHILOSOPHICAL URBANISM

Beridze V.

Summary: The 21st century is recognized as the century of environmental concerns. At the initial stage of development, ecology belonged to the system of natural sciences, but, since the 20s of the 20th century, since the intensive development of nature led to the disruption of the natural balance, various environmental trends and schools are being created. Differentiation of environmental sciences takes place, and then their integration with other branches of science. As a result, today they talk about the ecology of mankind, about the global ecology, about social, economic, political, space, medical, etc. ecology.

In today's world of the technological revolution, when describing the environment, such definitions as “ecological crisis”, “environmental destabilization”, “global degradation of the ecological system”, “ecological deurbanization”, etc. are often found. The study of the global environmental situation involves its analysis on the part of philosophy, as a science that studies the place and role of man in the world, his purpose and meaning of life, his attitude to the world. In this regard, the work examines the philosophical considerations of the 20th-century Georgian philosopher Konstantin Kapaneli about the city and urban life. Also, his critical thoughts about the trends opposite to urbanism.

The work talks about the importance of philosophical urbanism and its most important eco-ethical paradigm - “living space”.

Key words: Living space, philosophical urbanism, eco-paradigm.